

Al-Nūra Therapy: From the Analysis of Hadiths to Adaptation to Modern Science, Relying on the Findings of Professor Lian Zhang

Sareh Bordbar¹

1. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Quranic Sciences and Hadith, Eghlid Higher Education Center, Eqlid, Iran. Email: bordbar@eghlid.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 14 February 2026

Accepted: 26 July 2026

Available online 02

August 2026

Keywords:

Arsenic, Medical Hadiths, Zarnīkh (Arsenic Sulfide), Arsenic Derivatives, Al-Nūra (Traditional Depilatory Preparation).

ABSTRACT

What is today known as cancer treatment—often invasive, expensive, and accompanied by significant side effects—has a long history in the traditions of the Ahl al-Bayt (pbut) for the prevention and treatment of diseases through a non-invasive, inexpensive, and side-effect-free method. Al-Nūra therapy, or treatment with Nūra, is one of the richest areas in medical hadiths due to the existence of nearly forty narrations on the subject. This product has attracted the attention of many therapists in recent years. Although the use of arsenic in conventional medicine does not have a very long history, the Imams (pbut) have narrated many traditions concerning it. In this research, after extracting the hadiths related to arsenic, we have analyzed them. An evaluation of their chains of transmission (Sanad) was conducted, and authentic hadiths were cited. We have not disregarded other hadiths that had weaknesses in their chains; rather, we have used them as supporting and corroborating evidence. In conventional medicine, the findings and experiments concerning arsenic—especially the research of Professor Lian Zhang on "arsenic sulfide"—were examined and compared with the invaluable words of the leaders of Islam. The result is that both in conventional medicine and in medical hadiths, arsenic (Zarnīkh) can be used in the treatment of diseases, especially cancer. It is currently used for the treatment of leukemia. Moreover, in medical hadiths, in addition to its therapeutic role, the preventive role of arsenic against diseases has also been emphasized.

Cite this article: Bordbar, S. (2026). Al-Nūra Therapy: From the Analysis of Hadiths to Adaptation to Modern Science, Relying on the Findings of Professor Lian Zhang. *Hadith Doctrines*, 10(19), 117-137. <https://doi.org/10.30513/hd.2026.8195.1363>

© The Author(s).

Publisher: Razavi University of Islamic Sciences.

نوره‌ترابی، از تحلیل احادیث تا تطبیق بر علم نوین با تکیه بر یافته‌های پروفیسور لیان ژانگ

ساره بردبار^۱

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، مرکز آموزش عالی اقلید، اقلید، ایران. رایانامه: bordbar@eghlid.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
آنچه امروزه با روشی تهاجمی، پرهزینه و با عوارض قابل توجه به عنوان داروی سرطان شناخته می‌شود، سابقه‌ای دیرین در روایات اهل بیت علیهم‌السلام برای پیشگیری و درمان بیماری‌ها، با روشی غیرتهاجمی، ارزان و بدون عوارض دارد. نوره‌ترابی، یا همان درمان با نوره، به دلیل وجود نزدیک به چهل روایت، یکی از حوزه‌های پرمحتوا در احادیث طبی است. این محصول، در سال‌های اخیر توجه بسیاری از درمانگران را به خود جلب کرده است. هرچند استعمال زرنیخ و آرسنیک در طب رایج قدمت چندانی ندارد؛ اما ائمه علیهم‌السلام احادیث بسیاری پیرامون آن بیان کرده‌اند. در این پژوهش، پس از استخراج احادیث پیرامون آرسنیک، آن‌ها را مورد تحلیل قرار داده‌ایم؛ ارزیابی سندی انجام شد و به احادیث صحیح استناد شده است. از دیگر احادیث که از نظر سندی خدشه‌ای بر آنان وارد بود، نیز غافل نبوده‌ایم و از آن‌ها به عنوان شاهد و مؤید استفاده کرده‌ایم. در طب رایج هم، یافته‌ها و آزمایش‌ها پیرامون آرسنیک، به ویژه یافته‌های پروفیسور لیان ژانگ درباره «زرنیخ» بررسی شد و با کلام گهربار پیشوایان دین اسلام تطبیق داده شد. حاصل آن که هم در طب رایج و هم در احادیث طبی، زرنیخ (آرسنیک) در درمان بیماری‌ها به ویژه سرطان، قابلیت استفاده دارد و هم‌اکنون از آن برای درمان سرطان خون استفاده می‌شود؛ البته در احادیث طبی، افزون بر درمان به نقش پیشگیرانه زرنیخ از بیماری‌ها نیز اشاره شده است.	نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۰۴ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۵/۰۵/۱۱ کلیدواژه‌ها: آرسنیک، احادیث طبی، زرنیخ، مشتقات آرسنیک، نوره.

استناد: بردبار، ساره. (۱۴۰۵). نوره‌ترابی، از تحلیل احادیث تا تطبیق بر علم نوین با تکیه بر یافته‌های پروفیسور لیان ژانگ، ۱۰ (۱۹)، ۱۱۷-۱۳۷. <https://doi.org/10.30513/hd.2026.8195.1363>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

مقدمه

در سال‌های اخیر، توجه به احادیث طبّی بیش از پیش بوده است و با تجربه شدن و اثربخشی‌رُش‌های درمانی بیان شده در احادیث طبّی، استقبال عموم مردم به عمل نمودن به سفارشات احادیث، روز به روز گسترش بیشتری داشته است. یکی از رُش‌های درمانی بیان شده در احادیث، درمان با ماده معدنی آرسنیک سولفید (زرنيخ) است. این ماده، در ترکیب با سایر عناصر، هم در احادیث طبّی و هم در طب رایج به منظور درمان برخی بیماری‌ها استفاده می‌شود. این پژوهش، با در نظر گرفتن دلایل زیر، از میان انبوه احادیث طبّی، احادیث پیرامون «نوره» را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است:

۱. کاربرد آرسنیک در درمان: این رُش درمانی - به نسبت سایر رُش‌ها - پرکاربرد است؛ به خصوص نزد طبیبان اسلامی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

۲. جایگاه آرسنیک و زرنيخ در طب نوین: هرچند استفاده از آرسنیک به جهت درمان، قدمت بسیاری دارد؛ اما دستاوردهای طب رایج، رُش‌های جدید و نوظهوری به خصوص در درمان نوعی سرطان خون، سرطان معده و روده به کمک این ماده کشف کرده است.

۳. توجه به نقش پیشگیرانه آرسنیک در احادیث طبّی: احادیث طبّی افزون بر درمان، از همین رُش در جهت پیشگیری از بیماری‌ها بهره می‌برد.

علاوه بر آن، آشنایی با رُش و آداب استفاده، زمان مصرف، تعدد دفعات کاربرد این ماده، مطالبی است که در روایات بدان پرداخته شده و می‌تواند در افزایش سلامت جامعه مؤثر باشد. از همین رو، بر آن شدیم تا با رویکرد فقه‌الحديثی، گامی کوچک در جهت فهم احادیث پیرامون «آرسنیک» برداریم. نتایج حاصل از این پژوهش در انتخاب رُش درمانی مناسب بیمار، به او کمک کرده و فرد بیمار با توجه به نیاز یا گرایش خود نسبت به پرهیز از رُش تهاجمی یا تمایل به رُش درمانی زودبازده، یکی از این دو شیوه درمانی را برمی‌گزیند.

اهمیت و فراوانی احادیث طبّی، موجب شد که مقالاتی در خصوص احادیث

پزشکی نگاشته شود؛ اما موضوع این پژوهش در هیچ کدام از این آثار، آن هم با نگاه تطبیقی، دارای سابقه نیست. به طور کلی تاکنون، روش‌های درمانی احادیث طبی با دستاوردهای علم پزشکی، جز در موارد معدودی^۱، تطبیق و بررسی نشده است و دیدگاه ائمه علیهم‌السلام در این زمینه مورد غفلت واقع شده است. قهراً احادیث مربوط به نوره هم، با یافته‌های طب رایج، پژوهیده نشده است؛ از این نظر موضوع این تحقیق، مشابهی نداشته است.

معرفی و پیشینه: زرنیخ با نام علمی آرسنیک، ماده‌ای است که از دیرباز مورد استفاده درمانی واقع شده است. این ماده در انواع مختلف از جمله سرخ، زرد و طلایی در طبیعت موجود است و هر سه نوع مورد استفاده بوده است (نورانی، ۱۳۹۰، ج ۳، ص ۲۹۱). در طب چینی نوع سرخ آن - که رالگار نام دارد - مورد استفاده بوده است. (Zhang, 2014, p. 79) بهترین آنها زرنیخ طلایی است که از آن در ترکیب نوره استفاده می‌شود؛ هرچند از زرنیخ سرخ و یا سایر زرنیخ‌ها نیز برای تهیه نوره استفاده می‌شده است (نورانی، ۱۳۹۰، ج ۳، ص ۲۹۴).

قدمت استفاده از زرنیخ و آرسنیک در طب چینی، قریب به دو هزار سال پیش می‌رسد (Ding W. Z. L., 2015, p. 968)، اما پیشینه استفاده از این دارو به همین جا ختم نمی‌شود. بر اساس روایات، استفاده از زرنیخ و آرسنیک به دوران پیش از میلاد و حضرت سلیمان علیه‌السلام می‌رسد (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۸۱). رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآلهم‌وسلم و ائمه اطهار علیهم‌السلام نیز استعمال زرنیخ یا همان آرسنیک سولفید را سنت قرار داده و سفارشات بسیاری نسبت به آن کرده‌اند. بنابراین تاریخچه دارویی زرنیخ و آرسنیک موجود در آن، نزد مسلمانان به ۱۵ قرن پیش می‌رسد. در حالی که تاریخچه دارویی آرسنیک در اروپا به قرن ۱۷ میلادی - ۴ قرن قبل -^۲ می‌رسد. اهل بیت علیهم‌السلام ۱۵ قرن

۱. هاشمی شیری، علیرضا؛ جلائیان اکبرنیا، علی؛ روانشاد، روح‌الله؛ افخمی، حمید؛ نوروزی، علیرضا؛ مظاهری، بوکانی، محمد و بهشتی‌فر، سمیه. (۱۴۰۳ ش). بررسی روایی و بالینی تأثیر «داروی جامع رضوی» بر درمان زخم پای دیابتی. امام رضا علیه‌السلام و علوم روز، ۲(۴)، ۱۰۴-۱۳۷. <https://doi.org/10.22034/ijrs.2024.198016>

۲. زرنیخ و آرسنیک موجود در آن، در قرون گذشته جسمی گمنام و بی‌اهمیت بود؛ ولی امروزه در نتیجه ترقیات علوم و صنایع، مقام بزرگی را در رشته‌های پزشکی و داروسازی و سایر فنون حائز شده است (انصاری، ۱۳۴۵، ص ۱).

پیش، از این کانی طلایی به جهت درمان سخن گفته‌اند. در سفارشات ائمه علیهم‌السلام نه تنها فواید این ماده بیان شده است، بلکه شیوه دقیق استفاده، تعداد دفعات و راه‌های درمان و پیشگیری از عوارض آن نیز آمده است. در پژوهش‌های پیرامون آرسنیک به پیشینه تاریخی استفاده از این ماده اشاره شده و نوشته‌اند که: «ترکیبات حاوی آرسنیک، در درمان سرطان، هم در کشورهای غربی و هم در طب سنتی چینی استفاده می‌شدند» (Evens & others, Miller & others, 2002, pp. 3893-3903). آنچه دانشمندان از آن غافل شده‌اند، استفاده از ترکیبات حاوی آرسنیک توسط مسلمانان، آن هم در ۱۵ قرن پیش است. مسلمانان از طریق سفارشی ائمه علیهم‌السلام نزدیک به ۱۵ قرن است که به خاصیت و اثربخشی آرسنیک در درمان و پیشگیری از بیماری‌ها آشنا شده‌اند؛ اما در پیشینه‌های مقالات داخلی و خارجی هیچ اشاره‌ای به این مطلب نشده است که نشان از مظلومیت کلام و علم ائمه علیهم‌السلام دارد.

در سال‌های اخیر، با توجه به نتایج چشمگیری که از درمان بیماران مبتلا به لوسمی پرومیلوسیتی حاد،^۱ توسط آرسنیک تری‌اکسید^۲ گزارش شده، استفاده از این دارو مجدداً مورد توجه قرار گرفته است (Lengfelder & others, 2012, pp. 433-442). از طرفی با رجوع روزافزون بیماران به طب سنتی و اسلامی، استفاده از ترکیبات حاوی آرسنیک به صورت استعمال خارجی و ضماد روی پوست نیز استقبال روزافزونی داشته است.

روش پژوهش: در این پژوهش، جهت دستیابی به دیدگاه ائمه علیهم‌السلام تمام احادیث مبتنی بر «نوره» استخراج و به سه دسته اصلی تقسیم گردید: ۱. احادیثی که بیانگر استعمال نوره توسط خود ائمه علیهم‌السلام هستند (سنت ائمه علیهم‌السلام)؛ ۲. احادیثی که از خواص و اهمیت استعمال «نوره» سخن گفته‌اند؛ ۳. احادیثی که از آداب استعمال نوره سخن گفته‌اند؛ مانند احادیثی که از بازه زمانی استعمال نوره، نوره مالی پس از

۱. نوعی سرطان خون.

۲. زرنیخ سفید (دانشنامه جهان اسلام، ۱۳۸۷، ذیل واژه زرنیخ)، زرنیخ ساده و مرگ موش (سم الفأر) گویند.

(نورانی، ۱۳۹۰، ج ۳، ص ۲۹۱).

جماع، روغن مالی و تدابیر پس از استفاده از نوره سخن گفته‌اند. دسته اول و دوم احادیث پیرامون نوره به حوزه پژوهش این مقاله مرتبط هستند، لذا اسناد این احادیث مورد ارزیابی قرار گرفت تا احادیث معتبر از سایر احادیث جدا شوند. ابتدا احادیث صحیح بیان گردید و پس از آن از سایر احادیث به عنوان شاهد و مؤید استفاده گردید. پس از آشنایی با دیدگاه و روش درمانی ائمه علیهم‌السلام درباره آرسنیک سولفید و نوره، به سراغ طب رایج رفتیم تا ببایم آیا آرسنیک در میان داروهای طب رایج جایگاهی دارد؟ برای یافتن پاسخ، داروهای مستعمل و مقالات طب رایج را بررسی کردیم. نگارنده پس از بررسی و مطالعه این آثار، متوجه شد که آرسنیک تری اکسید^۱ - یا مرگ موش - ماده درمان‌گری است که به جهت درمان نوعی سرطان خون، در طب رایج با تزریق مستقیم و با عنوان شیمی درمانی مورد استقبال واقع شده است. در میان مطالعه مقالات و آثار علم پزشکی، تصادفاً با تحقیقات پروفسور لیان ژانگ^۲ آشنا شده و دریافت که پروفسور ژانگ پس از آنکه از رضایت بخش بودن درمان با آرسنیک تری اکسید مطلع شد، تحت تأثیر طب چینی به مطالعه زرنیخ پرداخته است. وی ثابت کرد که زرنیخ، افزون بر سرطان خون، در سایر سرطان‌ها اثربخش است. وی آزمایشات خود را با زرنیخ سرخ (رآلگار) شروع کرد تا ثابت کند آرسنیک سولفید (زرنیخ) از آرسنیک تری اکسید (مرگ موش) در درمان بیماری‌ها اثربخش‌تر و کارآمدتر است. در این پژوهش، یافته‌های پروفسور ژانگ را بر دستاوردهای حدیثی عرضه کردیم. البته تنها به یافته‌های پروفسور ژانگ اکتفا نشد؛ بلکه دیدگاه سایر پزشکان نیز مورد مطالعه و تحلیل واقع شد.

۱. زرنیخ سفید یا زرنیخ ساده. (نورانی، ۱۳۹۰، ج ۳، ص ۲۹۱).

۲. Lian Zhang، وی محقق و پژوهشگر بخش سرطان شناسی (انکولوژی) بیمارستان شین هوا، وابسته به دانشکده پزشکی دانشگاه جیاو تونگ شانگهای واقع در کشور چین است. وی مقالات بسیاری در زمینه بهبود بیماری‌های سرطانی در مجلات بین‌المللی به چاپ رسانده است و از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ اثربخشی زرنیخ را بر روی بیماری‌های سرطانی به ویژه سرطان روده و معده مورد آزمایش قرار داد و به نتایج مطلوبی دست یافت.

۱. نوره در روایات

کلسیم اکسید، ماده‌ای زداينده است که با افزودن آرسنیک سولفید بدان، به دارویی اثربخش تبدیل می‌شود. این ترکیب مورد تأکید اهل بیت علیهم‌السلام بوده و در احادیث بسیاری به خواص درمانی و پاک‌کنندگی آن اشاره شده است. کاربرد برجسته آرسنیک سولفید در متون روایی، برای تهیه ماده بهداشتی‌ای به نام «نوره» است. در لسان عوام مردم، آرسنیک سولفید را «زرنيخ» و کلسیم اکسید را «آهک» می‌نامند و به ترکیب آن دو «واجبی»، «نوره» و «حنای زرد» گفته می‌شود (نورانی، ۱۳۹۰، ج ۳، ص ۲۹۴). این محصول در ترکیب با آب گرم، به خمیر نرمی تبدیل می‌شود که از آن جهت زدایش مو استفاده می‌شود. در میان عرف، تنها کاربرد آن زدایش مو است؛ اما پیشوایان دین اسلام، پزشکان و پژوهشگران فواید بسیاری به جهت استعمال نوره بیان کرده‌اند. باید دانست کثرت و فراوانی روایات نوره به حدی است (حدود چهل روایت) که زمینه تواتر معنوی آنها را فراهم کرده است؛ تنها کلینی در باب النوره از کتاب شریف کافی پانزده روایت نقل می‌کند که سند هفت مورد از آنها صحیح و دو مورد از آنها موثق می‌باشد. صحت و تواتر روایات نوره، ما را از بررسی سندی آنها بی‌نیاز و زمینه بررسی محتوایی آن را فراهم می‌کند.

در بررسی محتوایی می‌بینیم که احادیث نوره، مطالب متنوعی را بیان کرده‌اند که می‌توان آنها را به سه دسته اصلی تقسیم کرد:

۱. احادیثی که بیانگر استعمال نوره توسط خود ائمه علیهم‌السلام هستند و آن را سنت پیامبران و امامان معرفی می‌کنند. پیشوایان اسلام، در حدود ۱۴۰۰ سال پیش، از این محصول استفاده می‌کردند و استعمال آن را به مسلمانان نیز توصیه می‌کنند. در این روایات، نوره مالی نه تنها یک رفتار بهداشتی، بلکه سنتی پیامبرانه است که مورد سفارش حضرت سلیمان علیه‌السلام بوده است.^۱ (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۸۱). همچنین استعمال نوره، عمل نمودن به سنت نبوی است؛ زیرا پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم هر جمعه نوره مالی داشتند.^۲

۱. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه‌السلام: «مَنْ أَرَادَ الْإِظْلَاءَ بِالنُّورَةِ، فَأَخَذَ مِنَ النُّورَةِ بِأُصْبَعِهِ، فَشَمَّهُ، وَجَعَلَ عَلَى ظَرْفِ أَنْفِهِ، وَقَالَ: صَلَّى

اللَّهُ عَلَى سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ كَمَا أَمَرْنَا بِالنُّورَةِ، لَمْ تُخْرِفْهُ النُّورَةُ»

۲. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه‌السلام يَقُولُ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم يَطْلِي الْعَائَةَ وَمَا تَحْتَ الْأَلْيَتَيْنِ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ»

(کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۸۱). امامان علیهم‌السلام نیز نوره را استعمال می‌کردند. به عنوان نمونه، امام ششم شیعیان در حمام نوره مالی می‌کردند. این سنت امام صادق علیه‌السلام در کتاب تهذیب الاحکام به هشت طریق صحیح روایت شده است.^۱ (طوسی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۳۷۶). همچنین امام کاظم علیه‌السلام بر نوره مالی اهتمام داشتند. سعدان بن مسلم گوید: در حمام بودم که ابوالحسن علیه‌السلام در حالی که نوره بر تن ایشان بود بر من وارد شدند و بر روی نوره، إزاری بود.^۲ (طوسی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۳۷۴؛ حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۲، ص ۸۰).

امام صادق علیه‌السلام نوره مالی پانزده روزه را سنت بیان می‌کنند و مؤمنان را به استفاده از نوره تشویق می‌کنند تا آنجا که می‌فرمایند: اگر بیست روز گذشت و شخص هزینه خرید نوره را نداشت، پس قرض بگیرد و با آن نوره تهیه کند.^۳ (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۷۹). امام علی علیه‌السلام نیز بر نوره مالی پانزده روزه تأکید دارند. در حدیث صحیح، امام صادق علیه‌السلام از امام علی علیه‌السلام نقل می‌کنند: برای مؤمن هر پانزده روز نوره مالی را دوست می‌دارم.^۴ (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۷۹). حضرت محمد ﷺ - به حدیث موثق - ترک نوره مالی برای مردان را بیش از چهل روز و برای زنان را بیشتر از بیست روز منع کرده‌اند.^۵ (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۸۰). فرمایش‌های ائمه علیهم‌السلام نشانگر سنت جاری در سیره معصومان است. این سیره عملی نشان می‌دهد که نوره مالی بخشی از سبک زندگی دینی بوده است. اهمیت استعمال نوره در آن حد است که در روایات، افزون

۱. أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَطْلِي بِالنُّورَةِ فِي الْحَمَّامِ. كَلْبِي جَنِينٌ رَوَيْتُ كُنْتُ: «أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَطْلِي بِالنُّورَةِ فِي الْحَمَّامِ». (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۸۴) و حدیث: «أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَدْخُلُ الْحَمَّامَ فَيَطْلِي بِطَلْعِهِ وَحَدَّهُ إِذَا احتاجَ إِلَى ذَلِكَ وَحَدَّهُ.» نظیر همین روایت با سند دیگری نقل می‌شود. «أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ رُبَّمَا دَخَلَ الْحَمَّامَ مُتَعَمِّدًا يَطْلِي بِطَلْعِهِ وَحَدَّهُ.» (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۸۶).

۲. عَنْ سَعْدَانَ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: «كُنْتُ فِي الْحَمَّامِ فِي الْبَيْتِ الْأَوْسَطِ فَدَخَلَ عَلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عَلَيْهِ النُّورَةُ وَ عَلَيْهِ إِزَارٌ فَوْقَ النُّورَةِ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فَزِدْتُ النَّورَةَ وَ بَادَرْتُ فَدَخَلْتُ إِلَى الْبَيْتِ الَّذِي فِيهِ الْخَوْضُ فَأَعْتَسَلْتُ وَ خَرَجْتُ.»

۳. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «السُّنَّةُ فِي النُّورَةِ فِي كُلِّ خَمْسَةِ عَشَرَ يَوْمًا، فَإِنْ أَتَتْ عَلَيْكَ عِشْرُونَ يَوْمًا وَ لَيْسَ عِنْدَكَ فَاسْتَقْرِضْ عَلَى اللَّهِ.»

۴. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَحَبُّ لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَطْلِي فِي كُلِّ خَمْسَةِ عَشَرَ يَوْمًا.»

۵. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ، فَلَا يَتْرُكُ عَائَتَهُ فَوْقَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، وَلَا يَجْلُ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تَدَعَ ذَلِكَ مِنْهَا فَوْقَ عَشْرِينَ يَوْمًا.»

بر بیان استحباب نوره، بر استعمال مستمر آن تأکید شده است.

۲. احادیثی که از آداب استعمال نوره سخن گفته‌اند: احادیث نه تنها تأکید بر استفاده از نوره کرده‌اند؛ بلکه جزئیات بسیاری را درباره شیوه و زمان استفاده از نوره برای مصرف‌کنندگان توضیح داده‌اند؛ مانند احادیثی که از بازه زمانی استعمال نوره، نوره مالی پس از جماع، روغن مالی و تدابیر پس از استفاده از نوره سخن گفته‌اند. در روایت صحیح آمده است: «یک مرتبه نوره مالی در تابستان بهتر از ده مرتبه نوره مالی در زمستان است»^۱ (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۸۴). در سخنان ائمه علیهم‌السلام اجازه افزودن برخی گیاهان به ترکیب نوره داده شده است؛ مشروط بر اینکه بعد از ترکیب نوره با آب گرم، بدان افزوده شود و نسبت زرنیخ به نوره، یک به شش باشد. گیاه بابونه، مرزنجوش و گل بنفشه از جمله گیاهانی هستند که امام رضا علیه‌السلام به افزودن آنها در نوره سفارش کرده‌اند.^۲ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۹، ص ۳۲۳)

۳. احادیثی که از خواص و اهمیت استعمال «نوره» سخن گفته‌اند: در حدیثی صحیح، نوره را یکی از چهار درمان، معرفی کرده‌اند.^۳ (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۵، ص ۲۲۲) امام علی علیه‌السلام نیز به سند صحیح، آن را وسیله‌ای برای طهارت و محافظت بدن از بیماری‌ها دانسته‌اند. (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۷۸) نوره در تقویت بدن و افزایش باروری اثربخش است.^۴ (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۲، ص ۶۶) و امام رضا علیه‌السلام استفاده مداوم از نوره را عاملی برای دفع سودا از بدن برشمرده‌اند.^۵ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۹، ص ۳۲۵) که همه آنها قابل بررسی است. در این دسته از روایات آثار و فوائد قابل توجهی برای نوره و زرنیخ ذکر شده که در ادامه به آنها می‌پردازیم.

---

۱. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: «ظَلْيَةُ فِي الصَّيْفِ خَيْرٌ مِنْ عَشْرِ فِي الشِّتَاءِ».

۲. «... وَلَا يُلْقَى فِي النَّوْرَةِ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ حَتَّى تُمَاتِ النَّوْرَةُ بِالْمَاءِ الْخَارِ الَّذِي طُبِحَ فِيهِ بَابُونَجٌ وَ مَرْزَنْجُونٌ أَوْ وَرْدٌ بِنَفْسِجٍ يَابِسٍ أَوْ جَمِيعِ ذَلِكَ أَجْزَاءً تَسِيرَةً مَجْمُوعَةً أَوْ مَتَفَرِّقَةً بِقَدَرٍ مَا يَشْرَبُ الْمَاءَ رَائِحَتَهُ وَ لَيْكِنْ الزَّرْنِجُ مِثْلُ سُدُسِ النَّوْرَةِ...»

۳. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: الدَّوَاءُ أَرْبَعَةٌ: السَّعُوطُ وَ الْحَمَامَةُ وَ النَّوْرَةُ وَ الْحَقَنَةُ.

۴. وَإِنَّ النَّوْرَةَ تَزِيدُ فِي مَاءِ الصُّلْبِ وَ تُقَوِّي الْبَدَنَ وَ تَزِيدُ فِي شَحْمِ الْكُلَيْتَيْنِ وَ تُسَمِّنُ الْبَدَنَ.

۵. «... وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُخْرِقَ السُّودَاءَ فَلَعَلَّيْهِ بَكْرَةُ الْغَيِّ وَ قَصْدُ الْغُرُوقِ وَ مَدَاوِمَةُ النَّوْرَةِ...»

۲. فواید نوره تراپی

۲-۱. پیشگیری و درمان گری

ائمہ علیہ السلام در روایات متعدد، نوره را «طهور» برای جسم و جسد انسان معرفی می‌کنند. در حدیث صحیح، امام علی علیہ السلام نوره را درمان و سبب پاکسازی بدن می‌داند: «النُّورَةُ تُشْفِرُ وَ طَهُورٌ لِلْجَسَدِ» (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۷۸) و در جایی دیگر می‌فرماید: «النُّورَةُ طَهُورٌ» (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۷۶). شخصی خدمت امام می‌رسد و از ایشان می‌پرسد: «مردم گمان می‌کنند که نوره مالی در روز جمعه کراهت دارد.» امام پاسخ می‌دهند: «اینگونه نیست، کدام پاکی پاکیزه‌تر از نوره در روز جمعه است؟»^۱ (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۷۶). در این روایات، نوره موجب و سبب طهارت و پاکیزگی دانسته شده؛ شکی نیست که منظور از طهور بودن نوره، طهارت از حدث و خبث نیست و هیچ فقهی هم چنین ادعایی نکرده است؛ چرا که طهارت از حدث و خبث مربوط به آب و خاک است و در باب وضو و تیمم در کتب فقهی مطرح می‌شود. بنابراین باید با کمک روایات دیگر، مراد از طهور بودن نوره را استخراج کرد. از آنجا که نوره در برخی روایات، در کنار حجامت، حقنه و سعوپ به عنوان چهار رکن درمانی معرفی شده، معلوم می‌شود که نوره هم مانند حجامت، نقش مؤثری در پیشگیری و درمان بسیاری از بیماری‌ها دارد؛ چنان‌که علم نوین نیز بسیاری از خواص حجامت را تأیید کرده است. بنابراین معلوم می‌شود مراد از طهور بودن نوره، طهارت و پاکی از بیماری‌هاست. به بیان دیگر، طبق روایاتی که نوره را طهور برای بدن و جسد انسان معرفی می‌کنند، نوره موجب طهارت و پاکی از آلودگی بیماری‌هاست و همین تعبیر «طهور بودن»، نقش نوره را در پیشگیری و درمان روشن می‌کند. از آنجا که لفظ «طهور» در روایات مطلق است و اشاره به بیماری خاصی نکرده، می‌توان استفاده کرد که نوره تراپی مانند حجامت به عنوان یک روش عام، در پیشگیری و درمان بسیاری از بیماری‌ها نقش دارد.

نکته مهم آن است که طهور بودن نوره در روایات تنها از جهت ازاله موهای زائد

۱. قِيلَ لِأَيِّ عَبْدٍ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُرْغَمُ بَغْضُ النَّاسِ أَنَّ النُّورَةَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مَكْرُوهَةٌ فَقَالَ لَيْسَ خَيْثُ ذَهَبَ أَيُّ طَهُورٍ أَظْهَرَ مِنَ النُّورَةِ

نیست؛ چرا که بر اساس برخی از روایات، برای شخصی که تازه نوره استعمال کرده و قهراً موی زائدی ندارد نیز استعمال نوره سفارش شده است. امام صادق علیه السلام در حدیث صحیح به عبدالرحمن توصیه می‌کنند که نوره بکشد. عبدالرحمن می‌گوید: «خیلی وقت نیست که نوره کشیده‌ام»، با این وجود، باز هم امام سفارش می‌کنند که نوره بکشد، زیرا نوره پاک‌کننده است^۱ (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۷۷). این نشان می‌دهد که نوره فقط با ازاله موهای زائد به درمان بیماری‌ها نمی‌پردازد؛ بلکه صرف مالیدن نوره به بدن، پیشگیرانه و درمان‌گر است.

۲-۲. افزایش باروری، تقویت بدن و فربهی

امام کاظم علیه السلام نقش نوره را در تقویت بدن و افزایش باروری بیان کرده و فرموده‌اند: نوره قطعاً آب کمر را زیاد می‌کند، بدن را تقویت می‌کند، شحم کلیه‌ها را افزایش می‌دهد و بدن را فربه می‌سازد^۲ (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۲، ص ۶۶). امام صادق علیه السلام لباس کتان، بوی خوش و نوره را سه غیرخوراکی می‌داند که موجب فربهی و چاقی می‌شوند^۳ (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۲، ص ۴۳۷). پژوهش‌های جدید نیز این مطلب را تأیید می‌کند؛ دکتر انصارین در رساله دکتری خود آورده است: «ترکیبات آرسنیک به منظور تقویت عمومی بدن، مداوای بیماری‌های کم‌خونی و ضعف عمومی تجویز می‌شود» (انصارین، ۱۳۴۵، ص ۱). در جای دیگر می‌گوید: «در نتیجه استعمال آرسنیک به مقدار کم، اغلب بروز بدن افزوده می‌شود و این به واسطه کم شدن اکسیداسیون بدن است» (انصارین، ۱۳۴۵، ص ۳۴).

۲-۳. از بین بردن سودا

با توجه به کلام ائمه علیهم السلام، نوره در دفع سودا از بدن مؤثر است. به فرموده امام رضا علیه السلام، این ترکیب عاملی برای دفع سودا از بدن شمرده می‌شود: «هر کس

۱. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام، قَالَ: «دَخَلْتُ مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام الْحَقَامَ، فَقَالَ لِي: «يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ، اطْلُ».

فَقُلْتُ: «إِنَّمَا اطْلَيْتُ مِنْهُ أَيَّامًا». فَقَالَ: «اطْلُ؛ فَإِنَّهَا ظُهُورٌ».

۲. «...وَأَنَّ التَّوَرَةَ تَزِيدُ فِي مَاءِ الصُّلْبِ، وَتَقْوِي الْبَدَنَ، وَتَزِيدُ فِي شَحْمِ الْكَلْبَتَيْنِ، وَتُسَمِّنُ الْبَدَنَ...».

۳. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: «فَأَمَّا اللَّوَاتِي لَا يُؤْكَلْنَ وَ يُسَمَّنْنَ: اسْتِشْعَارُ الْكَثَّانِ وَ الطَّبِّبُ وَ التَّوَرَةُ».

می‌خواهد سودا را بسوزاند، بر او واجب است زیاد قی کردن، فصد رگ‌ها و مداومت داشتن بر نوره مالی^۱ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۹، ص ۳۲۵). در طب سنتی، سودای غیرطبیعی به عنوان عامل اصلی بسیاری از بیماری‌ها، از جمله سرطان شناخته می‌شود (ابن سینا، ۱۳۷۲، ج ۴، ص ۱۹۴۵) و نوره با زدودن موهای زائد، نقش مؤثری در از بین بردن سودا ایفا می‌کند. طبق روایت فوق، مداومت بر نوره‌تراپی، سودای زائد را در بدن از بین برده و موجب درمان بیماری‌ها با ریشه سودا می‌شود؛ از همین رو می‌توان آن را برای درمان انواع سرطان‌ها و بیماری‌های سوداوی تجویز کرد. این امر به دلیل وجود آرسنیک (زرنیخ) در آن است که امروزه در درمان سرطان اهمیت بسزایی پیدا کرده است.

پژوهش‌های پروفیسور لیان ژانگ -استاد بخش انکولوژی دانشکده پزشکی دانشگاه جیائو تونگ در شانگهای- تأثیر زرنیخ را در درمان سرطان تأیید می‌کند و در پزشکی نوین، آرسنیک به عنوان داروی ضدسرطان در شیمی درمانی استفاده می‌شود. یکی از علت‌های ریزش مو پس از شیمی درمانی، همین آرسنیک است.

۳. یافته‌های پروفیسور لیان ژانگ

نگارنده به دلیل علاقه به احادیث پزشکی، در ضمن بررسی احادیث نوره با تحقیقات پروفیسور لیان ژانگ روبرو شد. وی دریافت که پروفیسور ژانگ، اثربخشی زرنیخ را با شاخص‌های طب رایج مورد آزمایش قرار داده است. پروفیسور ژانگ پس از نتیجه دادن تحقیقات دانشمندان بر روی آرسنیک تری اکسید و آرسنیک سولفید، به یاد درمانی سنتی در طب چینی افتاد. این داروی سنتی چینی حاوی رآلگار (زرنیخ سرخ) بود. پس از اثبات اثربخشی زرنیخ بر روی درمان نوعی سرطان خون، وی تصمیم گرفت تا اثربخشی زرنیخ سرخ یا رآلگار را بر روی درمان سایر بیماری‌های سرطانی آزمایش کند. پروفیسور ژانگ می‌گوید: «در طب چین، بیش از ۲۰۰۰ سال از آرسنیک سولفید به عنوان داروی مؤثر در درمان انواع بیماری‌ها استفاده می‌شد. در مطالعات طب نوین نیز آرسنیک تری اکسید اثرات مثبتی در درمان سرطان ایجاد می‌کند.» وی با توجه به این نکته که آرسنیک سولفید (زرنیخ سرخ) در مقایسه با

۱. «...مَنْ أَرَادَ أَنْ يُحْرِقَ السُّودَاءَ فَعَلَيْهِ بَكْثَرَةُ النَّيِّ وَفَصْدُ الْغُرُوقِ وَ مُدَاوَمَةُ الثُّورَةِ...»

آرسنیک تری اکسید (زرنيخ سفید)، سمّیت کم‌تری دارد، فرضیه خود را به کمک همکارانش مورد آزمایش قرار می‌دهد. فرضیه ژانگ آن بود که آرسنیک سولفید می‌تواند اثر درمانی مشابه آرسنیک تری اکسید داشته باشد. پیش از این، پتانسیل درمانی آرسنیک سولفید در درمان سرطان خون کانون مطالعات متعددی بوده است؛ اما از آن جهت که اثر زرنيخ بر درمان تومور جامد سرطانی ناشناخته بود، پروفسور ژانگ اثرات ضد سرطانی زرنيخ بر تومور جامد را بررسی می‌کند (Ding, 2016, pp. 969-970).

پروفسور ژانگ آزمایشات خود را بر روی اثربخشی آرسنیک سولفید (زرنيخ سرخ) از سال ۲۰۱۴ شروع کرد و آخرین مقاله ایشان در سال ۲۰۱۸ به چاپ رسید. وی تاکنون ۶ مقاله در مجلات معتبر بین‌المللی به چاپ رسانده است تا اثبات کند آرسنیک سولفید افزون بر سرطان خون در درمان سایر بیماری‌ها نیز اثربخش است. او و همکارانش سلول‌های سرطانی ریه بیمار را در بدن موش کاشتند. او سعی کرد تا به کمک زرنيخ این سلول‌های سرطانی را درمان کند. درمان با زرنيخ، به طور قابل توجهی، رشد تومورهای کاشته شده در موش‌ها را مهار کرد (Ding, 2015). پس از آن، پروفسور ژانگ آزمایشات خود را بر روی سایر سرطان‌ها گسترش داد. وی در سال ۲۰۱۵ اثربخشی زرنيخ را بر روی سرطان معده بررسی کرد. او می‌گوید: «پیش از این، اثربخشی زرنيخ بر چندین تومور نشان داده شده است؛ در این مطالعه، اثربخشی زرنيخ بر سرطان معده در شرایط آزمایشگاهی بررسی شد» (Zhang, 2014, p. 80). وی نشان داد که زرنيخ پیشرفت سرطان معده را سرکوب کرده و عاملی قوی برای تخریب سلول‌های سرطانی معده است (Zhang, 2014, p. 90). پروفسور ژانگ نیز همان مسیر دانشمندان درباره آرسنیک تری اکسید را در پیش گرفت. وی نیز پس از پی بردن به اثربخشی زرنيخ سرخ در درمان سرطان به سراغ «پلی‌ترابی» رفت و به کمک همکارانش زرنيخ سرخ را به همراه سایر داروها به کار گرفت تا تأثیر آن را بر روی سرطان معده و روده دریابد. یافته‌های پروفسور ژانگ نشان داد که وقتی زرنيخ با برخی داروها ترکیب شد، فعالیت درمانی آن به طور چشمگیری در هر دو بیماری سرطان معده و روده بزرگ افزایش یافت. پروفسور ژانگ با انجام آزمایشاتی فرضیه خود

را مبنی بر اینکه «آرسنیک سولفید، داروی بالقوه ضد سرطان است»، به اثبات رساند؛ به همین دلیل دانشمندان امیدوارند که در آینده بتوان از زرنیک به عنوان یک داروی ضد سرطان استفاده کرد، البته این دارو هنوز به آزمایش‌های انسانی و بررسی‌های بیشتر نیاز دارد.

در حالی که پروفیسور ژانگ و همکارانش اثربخشی آرسنیک سولفید را به اثبات رساندند، آمپول زرنیک سفید (آرسنیک تری اکسید) در مداوای برخی بیماران سرطان خون استفاده می‌شد. امروزه آرسنیک تری اکسید - که همان «مرگ موش» است - با دوز مشخص، به عنوان تک‌داروی مؤثر در بیماران لوسمی پرومیلوسیتیک حاد (نوعی سرطان خون) معرفی گشته است و پزشکان با همین دارو به مداوای بیماران می‌پردازند (Tarkanyi & others, 2005, pp. 1806-1811؛ ارجمند و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۶۸۷؛ غنی‌زاده و صالی و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۱۱۶). استفاده از آرسنیک در سال ۲۰۰۰ توسط FDA و در سال ۲۰۰۲ در اروپا برای درمان بیماری سرطان خون مورد استفاده قرار گرفت (صناعت، ۱۳۸۸، ص ۳۸۵). افزون بر سرطان خون، تأثیر درمانی آرسنیک در بدخیمی رده سلول‌های لنفاوی، تومور کبدی، کیسه صفرا، سرطان‌های پانکراس، کلیه و پروستات امیدبخش بوده است (Ravandi, 2004, pp. 1457-1459). متأسفانه استفاده از این دارو محدودیت‌هایی دارد، از جمله آنکه عوارض درمان زیاد است (Westervelt & others, 2001, pp. 266-271) و احتمال عود مجدد بیماری نیز در بعضی موارد وجود دارد (Ghaffari & others, 2008, pp. 1927-1934). یا برای درمان برخی بیماران سرطان خون، به دوز بالای دارو نیاز است؛ اما به دلیل عوارض زیاد آن، افزایش دوز امکان‌پذیر نیست (Mandegary & others, 2010, pp. 1884-1890). این موضوع در مورد بیماران سالمند که شیوع بیماری‌های هم‌زمان در آنها سبب محدودیت توان تحمل دوزهای بالای شیمی درمانی می‌شود، نمود بیشتری می‌یابد (Roboz, 2011, pp. 43-50). از همین رو تعداد اندکی از بیماران با این دارو مداوا می‌شوند. برای رفع این مشکل، محققان به «پلی‌تراپی» روی آورده‌اند تا داروی مکملی را بیابند که اثربخشی آرسنیک تری اکسید را افزایش داده و از عوارض آن بکاهد (Roboz, 2011, pp. 43-50). به همین منظور، درمان ترکیبی آرسنیک تری اکسید با داروی کاهنده کلسترول (غنی‌زاده و صالی و

دیگران، ۱۳۹۳) و یا اثر ترکیبی دوز پایین آرسنیک تری اکسید (مرگ موش) با داروی آزیدو تیمیدین آزمایش شده است تا اثرات سمی دوز بالای آرسنیک کاهش یابد (میرزایی خلیل آبادی و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۳۷-۴۳) و (حسنی و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۱۲۹-۱۳۲). جالب آنکه در طب سنتی نیز به داروی مکمل آرسنیک توجه شده است. جالینوس می‌گوید: زرنیخ، زرد و سرخ آن، خاصیت سوزاننده دارند و اگر به مدت طولانی روی بدن قرار داده شود آن را زخم خواهد کرد؛ از این رو شایسته است که آن را به صورت مخلوط با مرهم‌های تحلیل برنده و جلادهنده مورد استفاده قرار دهند (رازی، ۱۳۷۷، ص ۲۰۷۵).

این نوشتار با الهام از کلام ائمه اطهار علیهم‌السلام «نوره‌ترابی» را پیشنهاد می‌دهد. در سیره معصومان علیهم‌السلام آرسنیک سولفید (زرنیخ) را به نوره می‌افزایند تا از خواص درمانی آن به راحتی و بدون عوارض بهره‌برند. ترکیب کلسیم اکسید (آهک) و آرسنیک سولفید می‌تواند همان پلی‌ترابی باشد که محققان در جستجوی یافتن آنند. هم‌نشینی کلسیم اکسید (آهک) و آرسنیک سولفید (زرنیخ) می‌تواند از سمیت و عوارض آرسنیک بکاهد و اثربخشی آرسنیک را افزایش دهد. در علم شیمی به کمک مشتقات کلسیم، آرسنیک موجود در آب تصفیه می‌شود. شایسته است شیمیدانان، پزشکان و درمانگران در شرایط آزمایشگاهی ترکیب آرسنیک سولفید و کلسیم اکسید را مورد تحقیقات و مطالعه قرار دهند تا بتوانند گامی کوچک به سمت یافتن رازهای نهفته در کلام معصومان علیهم‌السلام بردارند.

نمونه آمپول ۱۰ میلی گرم آرسنیک تری اکسید (نادعلی و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۲۲) به بیمار تزریق می‌شود. استفاده از روش تهاجمی تزریق نیز ملاحظات زیادی دارد؛ مانند تجویز پزشک، تزریق در بیمارستان و غیره. از طرفی ورود ناگهانی دارو به بدن بیمار موجب جذب یک باره دوز بالایی از آرسنیک می‌شود که خود عوارضی - از جمله ریزش مو که در بیماران شیمی درمانی ملاحظه می‌شود - را در بیمار ایجاد می‌کند. در حالی که در سیره معصومان علیهم‌السلام نوره به صورت موضعی و مالش بر پوست استفاده می‌شود. روش پیشنهادی در احادیث با روشی که در طب جدید استفاده می‌شود کاملاً متفاوت است؛ به طوری که روش روایی غیرتهاجمی و کم‌هزینه، و روش جدید

تهاجمی، بسیار پرهزینه و با عوارض زیاد همراه است. استعمال موضعی و جذب پوستی آرسنیک می‌تواند موجب کاهش عوارض درمان با آرسنیک گردد. مطالعه بیشتر و انجام آزمایشات علمی بر روی نوره می‌تواند پاسخ‌گوی بسیاری از پرسش‌ها باشد؛ هم از رازها و حکمت‌های نهفته روایات ائمه پرده می‌برد و هم نیاز بیماران به درمانی با کم‌ترین عوارض را برطرف می‌سازد. از همین رو انجام تحقیقات بیشتر به محققان و آزمایشگران پیشنهاد می‌شود.

نتیجه‌گیری

آرسنیک، نزد هر سه روش درمانی طب رایج، طب سنتی و احادیث طب دارای خواص درمانی است و به وسیله آن به مداوای بیماران می‌پردازند. جالب آنکه سرطان از جمله بیماری‌هایی است که هم در طب رایج و هم در احادیث طب به کمک آرسنیک و مشتقات آن، امکان درمان دارد. در طب رایج به جهت درمان سرطان، آرسنیک تری‌اکسید به برخی بیماران با دوز مشخص تزریق می‌شود. در احادیث طب، امام رضا (علیه السلام) می‌فرمایند که زرنیخ، سودا را - که ریشه سرطان است (ابن سینا، ۱۳۷۲، ج ۴، ص ۱۹۴۵) - می‌سوزاند. در احادیث طب، زرنیخ افزون بر درمان سرطان در درمان سایر بیماری‌ها به خصوص بیماری‌های پوستی اثربخش است و بیان شد که آرسنیک در احادیث طب فراتر از درمان، در پیشگیری از بیماری‌ها نیز کاربرد دارد؛ به طوری که برخی احادیث، استعمال حنا را پس از نوره در پیشگیری از بیماری‌های پوستی مانند جذام و برص بسیار مؤثر می‌دانند (کلینی، ۱۴۳۰، ج ۱۳، ص ۱۹۰). با تحلیل احادیث ائمه و روش‌های درمانی طب رایج به خصوص یافته‌های پروفیسور لیان ژانگ، نتایج زیر حاصل شد:

۱. آرسنیک در شمار داروهای ضدسرطانی است که در طب نوین و احادیث پزشکی مورد توجه است.

۲. در احادیث طب، زرنیخ به مواد نوره افزوده می‌شود. طب رایج نیز در جستجوی داروی مکملی است تا بتواند اثربخشی آرسنیک را در دوز پایین افزایش دهد. به همین منظور آزمایشات متفاوتی انجام شده و مقالات آن به چاپ رسیده است.

۳. در کلام معصومان علیهم‌السلام کاربرد «نوره» به روش غیرتهاجمی و از طریق موضعی استعمال می‌شود، برخلاف روش درمانی در طب رایج که روشی کاملاً تهاجمی و به شیوه تزریق انجام می‌شود و بالطبع بیمار مجبور به تحمل عوارض سنگین است.

۴. استعمال نوره طبق احادیث طبی بسیار آسان و دستیابی به مواد نوره سهل الوصول است؛ اما دستیابی به داروهای حاوی آرسنیک در طب رایج دشوار و فقط در حضور درمانگر و با نسخه پزشک قابل استفاده است.

۵. استعمال داروهای حاوی آرسنیک در طب رایج به دلیل تهاجمی بودن در دوزهای بالا به دلیل عوارض آن امکان‌پذیر نیست و در دوزهای پایین نیز تنها با نظارت پزشک امکان‌پذیر است. این در حالی است که استعمال نوره کاملاً بی‌خطر است؛ نهایتاً در برخی موارد محدود ممکن است باعث ایجاد سوزش و التهاب در پوست شود. حتی در این موارد نیز امامان علیهم‌السلام توصیه‌های لازم را نموده‌اند. به عنوان مثال، امام رضا علیه‌السلام در رساله ذهبیه می‌فرمایند: هرکس بخواهد از سوزاندن نوره در امان باشد، همزدن آن را اندک کند و هرگاه نوره عمل کرد آن را بشوید و روغن گل سرخ بمالد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۹، ص ۳۲۳).

۶. پیشگیری و درمان با نوره بسیار کم‌هزینه است.

۷. قدمت استعمال نوره در احادیث طبی بسیار بیشتر از آرسنیک و زرنیخ در طب رایج است.

۸. در احادیث طبی، هم‌نشین زرنیخ مشخص و قطعی است و زرنیخ به آهک افزوده می‌شود و نوره به دست می‌آید؛ اما طب رایج هنوز مکمل قطعی برای هم‌نشینی با آرسنیک را نیافته است.

در نهایت می‌توان به این نتیجه رسید که در دین مبین اسلام، به تمامی ابعاد زندگی انسان توجه شده است. توصیه‌های موجود در احادیث اهل بیت علیهم‌السلام نه تنها از روی آگاهی بوده، بلکه بر پایه اصول و منطق علمی بیان شده است. این توصیه‌ها در جهت بهبود سلامتی و افزایش طول عمر انسان و استفاده بهینه از منابع موجود در طبیعت است. نظر به محدودیت و عدم پاسخ‌گویی علم امروزی بشر، علی‌رغم پیشرفت‌های زیاد، باید دقت و تعمق بیشتری در آموزه‌های قرآنی و حدیثی داشت.

پیشنهاد می‌شود در آینده درباره آموزه‌های حدیثی پیرامون نوره و تطابق آن با دستاوردهای طب رایج و آخرین یافته‌های تحقیقات علمی، مطالعات بیشتری صورت گیرد.

فهرست منابع

۱. ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۰۴ق). من لایحضره الفقیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲. ابن سینا، حسین بن عبدالله. (۱۳۷۲ق). القانون فی الطب. بیروت: مؤسسه عزالدین.
۳. ارجمند، علیرضا و دیگران. (۱۳۸۳ش). نقش آرسنیک در القای آپوپتوزیس از مسیر Fas در بیماران لوسمی حاد پرومیلوسیتی با جابه جایی کروموزومی (15-17)t. مجله دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۱(۴۳)، ۶۸۷-۶۹۶.
۴. انصارین، مرتضی. (۱۳۴۵ش). سنگ معدن زرنیخ و فراورده‌های دارویی آن. پایان‌نامه دکتری. دانشگاه تبریز.
۵. جمعی از نویسندگان. (۱۳۸۷ش). دانشنامه جهان اسلام. تهران: بنیاد دائرة المعارف اسلامی.
۶. جوهری، اسماعیل بن حماد. (بی‌تا). الصحاح. بیروت: دار العلم للملایین.
۷. حرعاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۶ق). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل‌البیت (ع). لإحياء التراث.
۸. حسنی، سعید؛ ذاکر، فرهاد؛ ذکری، علی؛ زغل، اعظم؛ علی مقدم، کامران؛ قوام‌زاده، اردشیر؛ غفاری، سید حمیدالله. (۱۳۹۲ش). اثر آپوپتوزی ترکیب آرسنیک تری اکسید و آزیدو تیمیدین در سلول‌های رده لوسمی پرومیلوسیتی حاد (NB4) از طریق بیان P21 و توزیع سیکل سلولی. خون، ۱۰(۲)، ۱۲۹-۱۳۹. <http://bloodjournal.ir/article-1-769-fa.html>
۹. رازی، محمد بن زکریا. (۱۳۷۷ق). الحاوی فی الطب. تهران: دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.
۱۰. رستمی، شهربانو؛ آبرون، سعید؛ علی مقدم، کامران؛ نوروزنیا، مهرداد؛ چهاردولی، بهرام؛ قوام‌زاده، اردشیر. (۱۳۹۱ش). القای آپوپتوز در رده سلولی HL-60 توسط آرسنیک تری اکساید با کاهش نسبت بیان Bcl-2 به Bax در سطح mRNA. خون، ۹(۴)، ۳۶۳-۳۷۱. <http://bloodjournal.ir/article-1-711-fa.html>
۱۱. شریفی‌زاده، مائده؛ هاشمی، مهرداد؛ مؤمنی، مجید؛ علی مقدم، کامران؛ قوام‌زاده، اردشیر؛ غفاری، حمیداله. (۱۳۸۹ش). تأثیر داروی آرسنیک تری اکسید بر بیان ژن‌های مسیر میتوکندریایی آپوپتوز در رده سلولی لوکمیا پرومیلوسیتیکی حاد. خون، ۷(۳)، ۱۳۸-۱۴۷. <http://bloodjournal.ir/article-1-406-fa.html>
۱۲. صنعت، زهره؛ رضا‌زاده، مهتاب؛ واعظ قراملکی، جلیل؛ عیوضی ضیایی، جمال؛ اصفهانی، علی؛ قوجازاده، مرتضی. (۱۳۸۸ش). بررسی پاسخ به درمان با آرسنیک تری اکسید در بیماران

- میلوم متعدد مقاوم به درمان. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران، ۶۷(۱۲)، ۸۴۳-۸۴۸. <http://tumj.tums.ac.ir/article-1-390-fa.html>
۱۳. طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۶۵ش). تهذیب الأحکام. قم: دار الکتب الإسلامية.
۱۴. غنی‌زاده وصالی، صمد؛ شیرعلی، سعید؛ ذاکر، فرهاد؛ محمدی، سارا؛ آریان‌پور، زنی؛ یزدان‌پرست، سید امیر. (۱۳۹۳ش). بررسی تأثیر سینرژیک سیمواسستاتین در افزایش آثار ضد توموری آرسنیک تری اکسید در رده سلولی پرومیلوسیتی حاد انسانی. (NB-4) خون، ۱۱(۲)، ۱۱۶-۱۲۵. <http://bloodjournal.ir/article-1-732-fa.html>
۱۵. فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۱۰ق). العین. تهران: دار الهجرة.
۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۳۰ق). الکافی. قم: دار الحديث، سازمان چاپ و نشر.
۱۷. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۱۸. میرزایی خلیل‌آبادی، روح‌الله؛ مردانی ولندانی، هاجر؛ بشاش، داوود؛ عین‌اللهی، ناهید؛ علی‌مقدم، کامران؛ قوام‌زاده، اردشیر؛ غفاری، سید حمیدالله. (۱۳۸۹ش). بررسی اثر ترکیبی دوز پایین آرسنیک تری اکسید و AZT روی زنده‌مانی و فعالیت متابولیک رده سلولی NB4. پی‌اورد سلامت، ۴(۳)، ۴۳-۳۷. <http://payavard.tums.ac.ir/article-1-92-fa.html>
۱۹. نادعلی، فاطمه؛ علی‌مقدم، کامران؛ رستمی، شهربانو؛ قوام‌زاده، اردشیر. (۱۳۸۸ش). بیان ژن نوکلئوستمین در لوسمی حاد پرومیلوسیتی در ارتباط با داروی آرسنیک تری اکسید و تمایز سلولی. خون، ۱۱(۱)، ۲۱-۲۹. <http://bloodjournal.ir/article-1-299-fa.html>
۲۰. نورانی، مصطفی. (۱۳۹۰ش). دائرة المعارف بزرگ طب اسلامی. قم: اکرام.
۲۱. هاشمی شیرینی، علیرضا؛ جلائیان اکبرنیا، علی؛ روانشاد، روح‌الله؛ افخمی، حمید؛ نوروزی، علیرضا؛ مظاهر بوجانی، محمد؛ بهشتی‌فر، سمیه. (۱۴۰۳ش). بررسی روایی و بالینی تأثیر «داروی جامع رضوی» بر درمان زخم پای دیابتی. امام رضا (ع) و علوم روز، ۲(۴)، ۱۰۴-۱۳۷. <https://doi.org/10.22034/ij.s.2024.198016>
22. Ding, W., Tong, Y., Zhang, X., et al. (2016). Study of arsenic sulfide in solid tumor cells reveals regulation of nuclear factors of activated T-cells by PML and p53. Scientific Reports, 6, 19793. <https://doi.org/10.1038/srep19793>
23. Ding, W., Zhang, L., Kim, S., Tian, W., Tong, Y., Liu, J., Ma, Y., & Chen, S. (2015). Arsenic sulfide as a potential anti-cancer drug. Molecular Medicine Reports, 11(2), 968-974. <https://doi.org/10.3892/mmr.2014.2838>
24. Evens, A. M., Tallman, M. S., & Gartenhaus, R. B. (2004). The potential of arsenic trioxide in the treatment of malignant disease: Past, present, and future. Leukemia Research, 28(9), 891-900. <https://doi.org/10.1016/j.leukres.2004.01.011>
25. Ghaffari, S. H., Shayan-Asl, N., Jamialahmadi, A. H., Alimoghaddam, K., & Ghavamzadeh, A. (2008). Telomerase activity and telomere length in patients with acute promyelocytic leukemia: Indicative of proliferative activity, disease progression, and overall survival. Annals of Oncology, 19(11), 1927-1934. <https://doi.org/10.1093/annonc/mdn394>
26. Leith, C. P., Kopecky, K. J., Godwin, J., McConnell, T., Slovak, M. L., Chen, I. M., Head, D. R., Appelbaum, F. R., & Willman, C. L. (1997). Acute myeloid

- leukemia in the elderly: Assessment of multidrug resistance (MDR1) and cytogenetics distinguishes biologic subgroups with remarkably distinct responses to standard chemotherapy. *Blood*, 89(9), 3323-3329. PMID: 9129038.
27. Lengfelder, E., Hofmann, W. K., & Nowak, D. (2012). Impact of arsenic trioxide in the treatment of acute promyelocytic leukemia. *Leukemia*, 26(3), 433-442. <https://doi.org/10.1038/leu.2011.245>
  28. Mandegary, A., Hosseini, R., Ghaffari, S. H., Alimoghaddam, K., Rostami, S., Ghavamzadeh, A., & Ghahremani, M. H. (2010). The expression of p38, ERK1 and Bax proteins has increased during the treatment of newly diagnosed acute promyelocytic leukemia with arsenic trioxide. *Annals of Oncology*, 21(9), 1884-1890. <https://doi.org/10.1093/annonc/mdq034>
  29. Miller, W. H., Jr., Schipper, H. M., Lee, J. S., Singer, J., & Waxman, S. (2002). Mechanisms of action of arsenic trioxide. *Cancer Research*, 62(14), 3893-3903. PMID: 12124315.
  30. Ravandi, F. (2004). Arsenic trioxide: Expanding roles for an ancient drug? *Leukemia*, 18(9), 1457-1459. <https://doi.org/10.1038/sj.leu.2403419>
  31. Roboz, G. J. (2011). Novel approaches to the treatment of acute myeloid leukemia. *Hematology Am Soc Hematol Educ Program*, 2011, 43-50. <https://doi.org/10.1182/asheducation-2011.1.43>
  32. Sanz, M. A., Fenaux, P., & Lo Coco, F. (2005). Arsenic trioxide in the treatment of acute promyelocytic leukemia: A review of current evidence. *Haematologica*, 90(9), 1231-1235. PMID: 16154847.
  33. Tan, Z., Zhang, X., Kang, T., Zhang, L., & Chen, S. (2018). Arsenic sulfide amplifies JQ1 toxicity via mitochondrial pathway in gastric and colon cancer cells. *Drug Design, Development and Therapy*, 12, 3913-3927. <https://doi.org/10.2147/DDDT.S180976>
  34. Tarkanyi, I., Dudognon, C., Hillion, J., Pendino, F., Lanotte, M., Aradi, J., & Ségal-Bendirdjian, E. (2005). Retinoid/arsenic combination therapy of promyelocytic leukemia: Induction of telomerase-dependent cell death. *Leukemia*, 19(10), 1806-1811. <https://doi.org/10.1038/sj.leu.2403923>
  35. Wang, L., Zhou, G. B., Liu, P., Song, J. H., Liang, Y., Yan, X. J., Xu, F., Wang, B. S., Mao, J. H., Shen, Z. X., Chen, S. J., & Chen, Z. (2008). Dissection of mechanisms of Chinese medicinal formula Realgar-Indigo naturalis as an effective treatment for promyelocytic leukemia. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 105(12), 4826-4831. <https://doi.org/10.1073/pnas.0712365105>
  36. Wang, Z. Y., & Chen, Z. (2008). Acute promyelocytic leukemia: From highly fatal to highly curable. *Blood*, 111(5), 2505-2515. <https://doi.org/10.1182/blood-2007-07-102798>
  37. Westervelt, P., Brown, R. A., Adkins, D. R., Khoury, H., Curtin, P., Hurd, D., Luger, S. M., Ma, M. K., Ley, T. J., & DiPersio, J. F. (2001). Sudden death among patients with acute promyelocytic leukemia treated with arsenic trioxide. *Blood*, 98(2), 266-271. <https://doi.org/10.1182/blood.v98.2.266>
  38. Zhang, L., Kim, S., Ding, W., Tong, Y., Zhang, X., Pan, M., & Chen, S. (2015). Arsenic sulfide inhibits cell migration and invasion of gastric cancer in vitro and in vivo. *Drug Design, Development and Therapy*, 9, 5579-5590. <https://doi.org/10.2147/DDDT.S89805>
  39. Zhang, L., Tong, Y., & others. (2014). Arsenic sulfide, the main component of realgar, a traditional Chinese medicine, induces apoptosis of gastric cancer cells in vitro and in vivo. *Drug Design, Development and Therapy*, 9, 79-92. <https://doi.org/10.2147/DDDT.S74379>
  40. Zhang, L., Tong, Y., & others. (2015). Arsenic sulfide combined with JQ1,

- chemotherapy agents, or celecoxib inhibit gastric and colon cancer cell growth. *Drug Design, Development and Therapy*, 9, 5851-5862. <https://doi.org/10.2147/DDDT.S92943/>
41. Zhang, X., Kang, T., & others. (2017). NFATc3 mediates the sensitivity of gastric cancer cells to arsenic sulfide. *Oncotarget*, 8(32), 52735-52745. <https://doi.org/10.18632/oncotarget.17175>